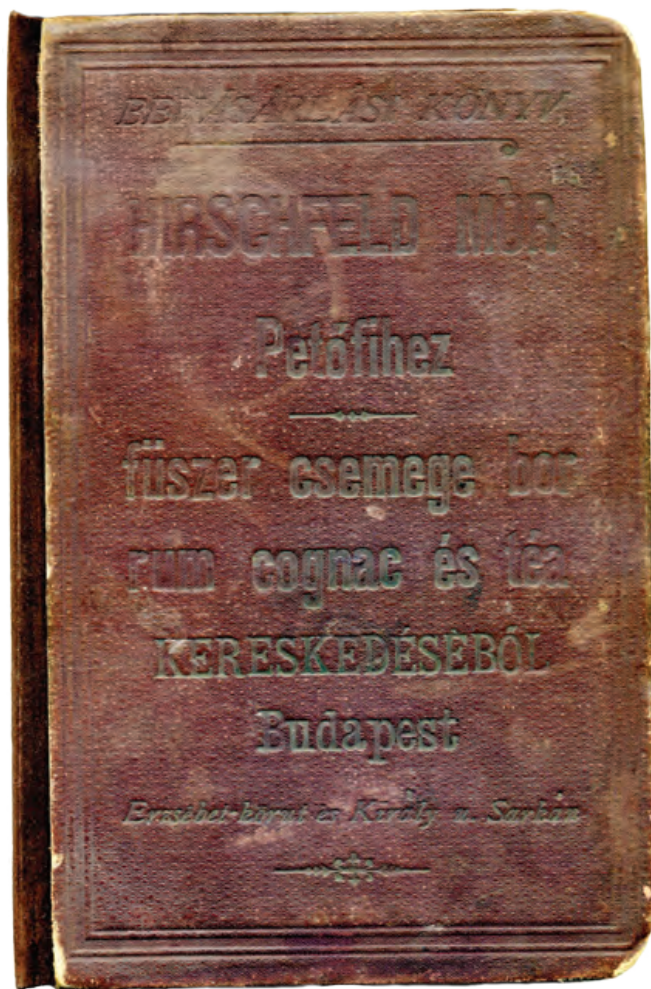

TÁRGYESET

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt...

Buza Péter

Egy remek állapotban lévő „Bevásárlási könyv” került a kezembe. Hirschfeld Mór csemegekereskedő adta át annak idején, még üresen, 1894 májusában törzsvevőjének, dr. Radó Lajosné öngyágyának. És akkortól fogva egy és negyed éven át ebbe jegyezték be háztartásának mindennapi fogyasztását. Nem ismerjük a tárgy sorsának további állomásait, a történetét, bár Radó ügyvéd családjáét igen. Érdeemes lesz azt is elmondani egyszer, most azonban maradunk az üzlet kiadványánál. Annak is a kötéstáblájánál. Amelyből kiderül, az Erzsébet körút és a Király utca sarkán 1992 körül megnyitott boltját Hirschfeld „Petőfihez” cégerezte. Vajon miért?

Bevásárlási könyv – az üzlet Petőfihez cégerezve

Az irodalomtörténet ismert adata, hogy Szendrey Julia, aki eleinte bízott abban, hogy nem lett özvegye a Segesvárnál eltűnt Petőfinek, előbb apjánál, Szendrey Ignácnál talált otthonra Mágocson, majd 1850 tavaszán Pestre költözött. Egy kis lakásba a Kalap (Irányi Dániel) utcában. Azon fáradozik, és ezt csak itt in-

tézheti, hogy útlevelet szerezzen magának. Hátha Sándorát Törökországban megtalálja.

A sajtó kikezdi. Különösen az után, hogy utazása ügyében felkeresi Liechtenstein Ferenc herceget – egyébként éppen Horvát Árpád, hamarosan második férje, az egyetemi tanár javaslatára, akit Garayéknál ismert meg –, s a táborszernagy később, jelentős feltűnést kelteve, személyesen is meglátogatja őt. Bécsben ígér neki gondtalan életet. És meg is fenyegeti: ha nem hallgat az okos szóra, még Pestről is kitoloncolják. Kétségbeesetten hívja magához Horvátot – július 20-án –, hogy újra a tanácsát kérje, s rábízson egy csomagot. Tartalma máig nem ismert, a férfinak bizonyos időn belül el kellett volna égetnie, ám erre valószínűleg nem került sor. Mivelhogy Horvát úgy tartotta megvédhetőnek Julia becsületét, ha ők ketten összeházasodnak. És már a következő napon össze is adta őket Szántófy Antal Pest-városi plébános.

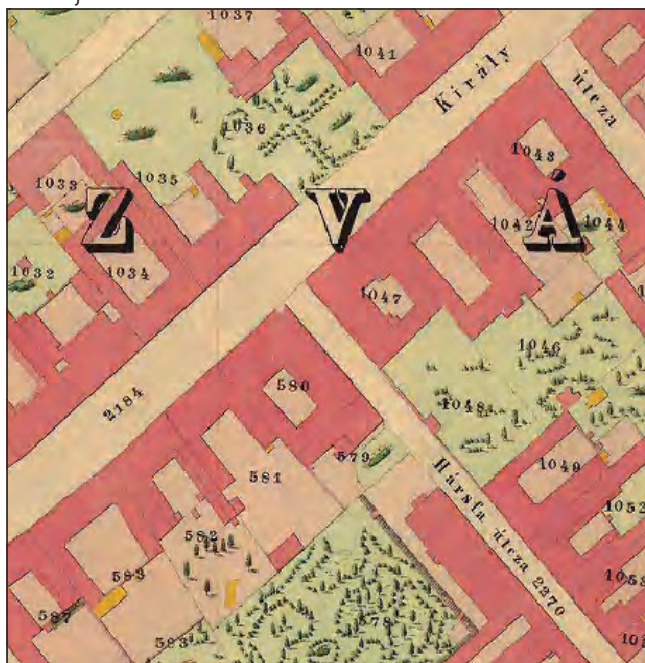
Julia eldobta hát az özvegyi fátylat. De ha azt hitte, a közvélemény ezt majd megbocsátja neki, súlyosan tévedett. Ahogy tragikusan akkor is, amikor az egyébként a legkevésbé sem daliás, alacsony, ferde gerincű emberhez – Dáné Tibor tanulmányában, a Romániai Magyar Szó 1999/június-júliusi számában „kurtizánokra utazó kéjencnek”, „püpos gnómnak” nevezi – feleségül ment.

A Hársfa utcában

Horvát Árpád az idő tájt már halott atyjának, a híres történész és nyelvésznek, Horvát Istvánnak a lakásában élt. A Lipót utca 19-ben (ma Váci utca 57 – a ma is álló házat 1847-ben Balázsovics Péter cukrászmester építtette). Ide költöztek be az új házasok, itt fogant az első Horvát-fiú, Attila is, 1851. szeptember 6-án.

Szendrey Ignác erős egyéniség. 1853-ban, miután nyugalomba vonult a Károlyiaknál Keszthelyen, Mágocson, Erdődön betöltött gazdatiszti hivatalából, maga is Pestre költözött: a Nagymező utca 1. (ma 4.) szám alatti, akkor tájt épült, még ma is szolgáló bérházban vett magának lakást. S ugyanebben az esztendőben kinézi leányának és vejének azt a Hársfa utcai házat, amelybe hamarosan át is hurcolkodnak a Váci utcából, s ahol ettől kezdve szűk másfél évtizeden át – amíg Julia már halálos betegen külön nem költözött az urától – éli majd az életét Petőfi özvegyének új családja.

Azt, hogy Szendrey meg is vette-e, helyettük fizetve ki a vételárat (ez a valószínű), vagy a tanár vő tudta összeszedni a rávalót, a 3100 osztrák értékű forintot, nem tudjuk. Mindenesetre

Az 1870-es évekre már beépül a Hársfa és Király utca sarka. De jól látszik Horváték házának, telkének mindkét határvonala

1853. február 19-én a telekkönyvben Horvát Árpád tulajdonként regisztrálják.

Az eladót Zier Keresztélynek hívják, építőmester Pesten. Ezt az épületet is értékesítési céllal emelte, ingatlanforgalmazásban működött, de később kapott fontos közösségi megbízásokat is. 1873-ban például a csömöri evangélikus templom, ugyancsak a hetvenes évek elején a mai Belváros-Lipótvárosi Polgármesteri Hivatal helyén akkor fölépített székház (Iparosok Takaréék és Hitellegylete) kivitelezését bízták rá.

Régi utca a Hársfáról elnevezett, ezt a szakaszát az 1840-es évek végén (1848) kezdik belakni, az után, hogy ide telepítik a Pesti Kereskedelmi Kórház pavilonjait, kertjét. (A század végén mint Ferenc József Kórház költözik majd tovább, a mai Péterfy Sándor utcába.)

Dr. Mikes Lajos és Dernői Kocsis László 1930-ban megjelent kötetükben (Szendrey Julia ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomása) leírják a szerény házacskát, s elhelyezkedését (ők is csak hallomásból – 1911-ben bontották le). Nem

A Horvát fiúk készítették gyermekkoruk otthonának alaprajzát

egészen a Király utca sarkán áll, alaprajza egy vastag talpú „L” betűt formáz, a talp talpa az utcai front.

A Horvát fiúk (Attila és Árpád) gyerekkorukban le is rajzolták, még egy olyan változat is készült, amelyen a bútortematika is megjelölték. Az OSZK kéziratára Petőfi Ereկletárának anyagában maradt fenn ez a két lap, amelyek ismeretében az épületről pontosabb leírást is adhatunk.

Homlokzata előtt – tizenkét méter körüli lehet – nincs kert, a Hársfa utcai fronton nyílik a bejárat. Ezen át egy hosszú folyosóra jutunk. Első szakaszának teréből nyílik egy kis szoba (talán cselédszobának használták) s az előszoba. Utóbbiból pedig Horvát, a gyerekek és Julia szobája. (Horvát és Julia lakrésze között is nyílik egy ajtó, amelynek fontos szerep jut majd úgy tíz évvel a beköltözésük után.) A folyosó folytatódik a gyerekszobával párhuzamosan, amely szoba mögött található a konyha, az éléskamra, az árnyékszék és a katonaszoba (az érvényes városi rendeletek szerint a lakosságnak kellett befogadnia alkalmanként a Pestre bármely okból érkező katonákat).

A háznál valamivel nagyobb kert kíséri az épületet a kórház telkének szomszédságában, és egy üres telek a Király utca felől. Ami a berendezést illeti, böngészésre ajánlom a mellékelt illusztrációt, itt csak néhány jellemző bútorra hívom fel a figyelmet: Juliának van egy zongorája, és függönyözött alkóv zárja be az ágyat, Horvát szobájában pedig különösen fontosnak látszik a hatalmas íróasztal és a könyvszekrények, könyvespolcok.

A Nővilág 1858. évi 25. és 26. számában a ház asszony is leírja otthonának stílusát, hangulatát. (elbeszélése válasz sógorának, Gyulai Pálnak a nőírókat elítélő cikkére):

„A rendes, jól szellőztetett szobákban az ember mindjárt otthoniasan, olyan kényelmesen érezheti magát. Minden butoron meglátszik, hogy elrendezésénél a kényelem és czélszerűség határozta meg a helyét, nem pedig a hiú fitogtatási vágy, vagy oktalan divatmajmolás; mindjárt észre lehetett venni, hogy a ház lakói inkább magoknak élnek, mint a világnak. A butorok, ámbár sem ujabb[ak], sem divatosak, mégis oly tisztán vannak tartva és oly jó állapotban, amint azt csak kivánni lehet olyan háznál, hol nem tekintik halálos bűnnek, ha a gyermekek átlépve gyermek- és cselédszoba szűk határait, néha oda is berontanak.”

Itt él a Horvát-család tehát 1853-tól 1867-ig. Abbas az esztendőben dönt úgy Julia, hogy örökre elhagyja második férjét. A házat eladják. Kranz Ede „china-ezüst”- (újezüst-, pakfong-) kereskedő veszi meg, 1871-ben emeletet is épít rá. Ezzel egyidőben ugyancsak megveszi az addig üres saroktelket is, amelyet egyesít ezzel az épülettel. Még áll a bővített épület húsz évvel később is, amikor Hirschfeld Mór megnyitja üzletét a Király utca és az időközben kialakított körút sarkán, hogy Petőfihez cégérezze. Nyilvánvalóan mert sokan tudják még a közvetlen környéken, mi köze van a helyhez a szabadság költőjének. Noha tulajdonképpen semmi. De a hármából, amely szoba jöhet, egyedül az ő neve alkalmas arra, hogy az üzleti hírvéréshez hozzátegyen valamit.

Akkor megfojtom Zoltánt!

„Ha a természet legmegvetésreméltóbb salakját akarod látni, nézz egy gyáva férfit. (...) Mindent inkább, csak férfit ne (...) kit egy cégérező nő felhívó tekintete elcsábíthat, kinek lelke megengedi őt olly viszonyokba lépni, melynek gyalázatos terhe alatt nyöszörög és könnyez szegyenében, melyet nincs bátorsága nyíltan kiállani és nincs bátorsága ellene szegülni s jármát nyakáról levetni. Gyalázat nehezdedjk rájuk és sülylyesse le őket a föld fenekére (...)”

Mikes jegyzete szerint (a Dernői Kocsissal közös kötetében – lásd korábban) ezt a töredékben fennmaradt szöveget az 1850-es évek végén vetette papírra Julia – és őrizte meg levelesládájában, hogy a kéziratok, naplók újságíró-szerkesztő felfedezője 1925-ben először elolvashassa.

1855-ben megszületik Horváték második gyermeke, *Árpád*. Ekkor fordul panaszaival először orvoshoz a huszonnyolc éves Szendrey Julia. *Walla Ferenc*nek, a Rókus doktorának diagnóza – a későbbiek ismeretében – pontosnak bizonyul. Méhnyakrákra következtet. Kímélő házastársi életvitelt ajánl a feleknek. Ami nagyon nem tetszik a férjnek. Juliának a fülébe jut, hogy másutt, mással, legyen az bárki, rendszeresen „vigasztalódik”. Közben zaklatja a feleségét is (amiről az asszony a halálos ágyán, megutált urának fogalmazott utolsó levelében bőven ír). A cseléd-lány szörnyűlködve meséli: mondhatom, furcsa könyvei vannak a tekintetes úrnak! Nem is kell elmesélnie, Horvát időnként közös képnézegetésre kényszeríti Juliát.

1857-ben leánykájuk születik. Julia minden orvosi intelem dacára próbálja fenntartani a státus quot. *Viola* gyengécske csecsemő, pár hétig él csak. 1859 tavaszán Julia újra terhes. *Walla* felháborodik. Bekopog Horváthoz is. Próbálja elmagyarázni a helyzetet. Követelve az asszonynak a kíméletet. Csak annyit ér el vele, hogy a férj a legkevésbé sem kíméletesen közli (derül ki az utolsó üzenetből): a feleség csak arra való, hogy a férje vágyait kielégítse! Ilona július 26-án megszületik. Mostantól Julia zárva tartja a szobáját.

Horvát akkor már a pesti egyetemnek a história tudományában kinevezett rendes tanára, az 1860-as évek elejétől alig van otthon a Hársfa utcai házában, de ha mégis, abban sincs sok köszönet. Ha Juliának nagy ritkán hölgyvendégei jönnek, gatyában sétál be a feleségéhez. Délelőttönként lefüggönyözött szobájá-

ban még ennél is lengébb öltözékben, gyertyafényben nézegeti a párizsi pornóképeket.

Azt hiszem fel kell hoznunk a címertan jeles tudosa mentségére ezen a ponton, hogy kétségtelenül férfiből volt. Továbbá negyven éves. És végül, az az országos közvélemény, amely a Horvát-házasság előtt fűvel-fával összeboronálta szegény Juliát, azt is tudta: valójában nem tartozik a menyecskék tüzesnek mondott típusához. Nyárspolgári szemérmességére nézve hiteles adalék, hogy ifjú araként *Jókai* és *Petőfi* közös lakásában mélyen sértve hagyta ott pipafüstös tanácskozásuk a márciusi ifjakat, mert egyikük „fenézésre” ragadtatta magát.

Már az 1860-as évek elején bejelenteli: elköltözik.

Azt már nem! – így Horvát – *Botrány*, az ne legyen! Amit ők tudnak, nem tudja senki más. Így is lehet élni. De ha minden áron menne, a gyerekek maradnak. Zoltánt pedig, *Petőfi* fiát, megfojtja!

A házaspár titkait Szendreyék valóban nem tudják. Csak amikor Julia szeretett testvére, *Marika* – Gyulai Pál felesége – 1866 decemberében váratlanul meghal, önti ki a moslékos vödört sógora elé az egyre betegobb, a halálra készülő asszony. Gyulai pedig megbeszéli Szendrey Ignáccal, hogy lakást vesznek neki a Zerge (ma Horánszky) utcában (ma a 15. szám – új épület áll az egykori helyén), ahová 1867 őszén be is költözik. A férjnek, a fiúknak pedig az Országút 11. számú házában (a mai Ferenczy utca sarkán állt). Ilonát *Marikáék* fogadják be. Horvát *Árpád* legendásan értékes könyvtárát a Képipró utca 4. számú, az úgynevezett Hét Bagoly házában helyezi el, ezt is Szendrey Ignác vette ugyan, de ez a könyvtárhelyiség lesz a tanár úr nappalija, dolgozószobája. A derék nagy épület átér a Bástya utcáig (ott 22. a korabeli száma) és két háznyira fekszik – hogy stílusos legyek – a 19. századi Képipró utcai híres-hírheft garniszállótól.

Julia és gyermekei: Attila, Árpád, Ilona

Szendrey Julia egy évvel a halála előtt

A Horvát gyerekeknek nem sok jót tartogatnak a még előttük álló esztendők. Talán Ilona a kivétel. Attila – akit amolyan kis tudósnek ír le környezete, gyenge fizikummal –, huszonkét évesen, 1873. május 6-án halt meg, „*hosszas szenvedés után*”. Az egyetemi könyvtár udvarán ravatalozták fel – az intézménynek akkor már édesatyja volt az igazgatója. Furcsa ötlet. (Éppen ennyi idős volt 1870-ben Petőfi fia, Zoltán, amikor végleg kivonult saját sikertelen életéből.)

Ifjabb Horvát Árpád orvosnak tanult. Morfiumot vett be, így végzett magával, második házassága első esztendejében, harminckét évesen, 1887 februárjában. *Greguss Gizellával* együtt készült éppen a medikusok farsangi báljára. Harminckét éves volt. Nem ez volt az első házassága. *O'Egan Mary* az első felesége, aki haláláig végigbetegeskedte azt a két évet, amíg együtt éltek. Született egy fiuk is, 1882-ben vagy 1883-ban, *Tibor*. Róla adatokat nem találtam. Az Egan család – *James Egan* személyében, aki angolt tanítani érkezett magyar földre – a 19. század legelején költözött Pestre. Jeles tagjai a famíliának az utolsó fiúmei alkormányzó, *Egan Lajos*, valamint Ede, akit Ruténföld kormánybiztosaként 1901-ben gyilkoltak meg állomáshelyén. Lajos *Viktor* nevű unokája pedig a különös életű magyar-indiai festőművész, *Amrita-Sher Gil* férje volt.

Ifjabb Horvát Árpád öngyilkosságát követően özvegye újra férjhez ment, *Mirkovszky Gézához*. *Lotz* tanítványa, freskói több budapesti épület enteriőrjét, például a Baross Kávéházét díszítették. Egyike volt az Ezredévi Kiállítás épületei tervezőinek. 1899-ben halt meg, 44 évesen, elmebetegintézetben. Gyászjelentése szerint: „*Önemésztő lázas tevékenysége okozta fényes elméje elborulását.*”

Horváth Árpád, a heraldika és címertan elismert tudósa 1894-ben, 74 évesen halt meg.

Kopott feliratú kő alatt, abban sírban nyugszik, amelybe korábban két fiát is eltemették (Fiumei úti temető: 36/2. parcella 3. sor, 14. sírhely).

Végjáték

Julia 1868 januárjától szorul állandó ápolásra, szoros orvosi felügyeletre. Harminckilenc éves. Folytonos kínok között, súlyos lelki tehertertelek hálójában vergődve várja a halált. Fiai – Zoltán is –, Ilona, a leánya, néha-néha meglátogatják. Gyulai is, akinek ennél sokkal többért is hálás lehet: utolsó barátságáért, emberi kapcsolatáért. Egyik tanítványát, munkatársát ajánlja nappali szórakoztatóként, hogy majd felolvass neki.

Tóth József napról-napra egyre többet tud meg az asszony nyomorult helyzetéről, többet mint egész családja együttvéve. Tanúja annak is, amikor Horvát Árpádné leírja atyjának, és Tóth elolvashatja, mi minden történt a házaspár kapcsolatában, ami elviselhetetlenné tette Petőfi özvegyének életét. Értesül róla, hogy a levélben Julia arra kéri atyját, térhessen át a katolikusról az evangélikus hitre, hogy elválhasson az urától, s hogy elválaszthassa a fiait, gyermekeit az apjuktól. A levelet soha nem küldte el a címzettnek. Noha többszöri nekifutásra befejezte: „*Reszketve várja választát boldogtalan s a sors által annyit zaklatott leánya Julia*”.

Tóthnak diktálja le Horvát Árpádnak szóló utolsó üzenetét (amiből már idéztünk korábban): „*...hogy síromban minden alkosskodástól mentve nyugodtan lehessen, akarom: ne háborgassa meg ott álmomat az, ki életemben nem tudott és nem is akart volna mást tekinteni bennem, mint csak buja állati szenvedélye köteles megosztóját.*”

Eljut Horváthhoz az utolsó üzenet, Tóth viszi el a Hét Bagoly-házba, aztán még néhány nap, és 1868. szeptember hatodikán minden véget ér. A levél másolata, a Szendrey Ignácnak szánt üzenet, Arany és Petőfi levelezése, Julia naplótöredékei, más írásai, Petőfié is, Tóth Józsefhez kerültek. Őrizze meg – kérte az asszony –, de ne hozza nyilvánosságra a tartamát. A tényt se, hogy létezik.

Tóth betartja az utasítást. A Szendrey-család úgy tudja, a levelesláda a halott mellé, a koporsóba zárva a föld alatt enyészik semmivé. Csak amikor Szendrey Juliát exhumálják (1908), hogy sokat szenvedett testének maradványai a Petőfi-családdal egy sírhelyre kerüljenek, derül ki, hogy nincs mellette semmiféle ilyenemű tárgy. Majd 1925-ben kerül Mikeshez Tóth József (meghalt 1912-ben) egyik leszármazottja révén.

Tóth egyébként – és egyáltalán nem melleleg – elismerésre méltó karriert futott be a pedagógia történetében. Mint Pest megye tanfelügyelője tett igen sokat az elemi iskolai oktatás megmagyarosításáért. Több, ma a fővárosához tartozó településen, Budafokon, Kispesten, Újpesten őrzik, őrizték nevét utcák, kitüntetéseket. Síremlékét halála századik évfordulóján Budafok és Újpest önkormányzata közösen állította újra a Fiumei úti temetőben.

Tóth József egy 1870 körüli fényképen

